

ТМ	Г. XXIX	Бр. 3	Стр. 437 - 442	Ниш	јул - септембар	2005.
----	---------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

Приказ дела

Драгана Стјепановић-Захаријевски

Примљено: 06.05.2005.

ТЕНДЕНЦИЈЕ РАЗВОЈА СОЦИОЛОШКЕ МИСЛИ*

У књизи *Историја социолошке мисли у земљама Централне и Источне Европе*, аутори З. Голенкова и Н. Нарбут амбициозно приступају анализи основних етапа и тенденција развоја социолошке мисли, постављајући пред себе озбиљан професионални задатак да сазнавање тока развоја социолошке мисли посматрају у контексту упознавања историјских, социјално-економских, политичких особности друштвене заједнице, али и праћења социјалнокултурне динамике тога развоја. Они чине пионирски покушај представљањем историје развоја социолошке мисли у земљама бившег социјалистичког блока, а при томе не губе из вида регионалне социјално-културне и политичке специфичности тих земаља. Наиме, аутори разматрају основне етапе и тенденције развоја социолошке мисли у земљама Источне и Централне Европе наглашавајући специфичности њиховог географског и геополитичког положаја (између Запада и Русије) и истичући карактеристике њиховог историјског пута и културног развоја у условима међусобног преплитања, при чему потпуно јасно указују на особности социолошких теорија и концепција у овим земљама. Посебно значајно је то што *развој социолошке мисли посматрају у контексту социјалних процеса* у тим земљама, али успешно иду и даље посматрањем њихових социологија као интегралних делова општеевропске културе.

Услов познавања социолошке мисли неке земље, како vele аутори ове студије, јесте познавање њене историје, особности социјално-економског и политичког развоја, као и њене социјално-културне динамике. У том контексту они посебно издвајају три фактора који утичу на формирање и развој социолошке проблематике: 1) актуелни проблеми друштва и повезаност са светом; 2) ниво развоја науке и 3) историјско и културно наслеђе и постојеће традиције. Ови фактори могу да коче, или, пак, да подстичу развој социолошке мисли, па отуда и у развоју социолошке науке у региону Централне и Источне Европе долази до изражаја синтеза универзалних тенденција светске социологије и специфичних детерминанти, својствених само земљама овога региона.

Аутори истичу да у књигама о историји светске социологије "мале националне социологије" скоро да не постоје, њихов значај се везује за те-

* З. Т. Голенкова, Н. П. Нарбут, *История социологической мысли в странах Центральной и Восточной Европы*, издательство Российского университета дружбы народов, Москва, 2003.

риторију и националне границе, односно оквири у којима су настале. Потврду ове тезе налазе у опширном раду о светској социологији, где немачки социолог Р. Мјуних тврди да постоје свега четири социолошка дискурса, која заслужују пажњу: 1) енглески – Спенсер, Мил; 2) амерички – Ворд, Кули, Чикашка школа, Парсонс, етнометодологија; 3) немачки – Маркс, Вебер, Луман; 4) француско-италијански – Диркем и италијанска школа политичке социологије. Ове основне дискурсе карактеришу тематске оријентације: 1) амерички – индивидум и прагматизам; 2) немачки – економика и власт; 3) француско-италијански – политичка власт и подела рада, 4) енглески – еволуција и индивидуализам. Руска социолошка мисао је мало позната (изузетак П. Сорокин), а социолошка мисао других европских националних социолошких школа, по мишљењу аутора, јесте потпуна *terra incognita*, што смањује увид у разумевање специфике развоја низа европских држава.

3. Голенкова и Н. Нарбут зналачки посматрају еволуцију држава Централне и Источне Европе у последња два века истичући њихов другачији пут развоја у односу на земаље Западне Европе и САД (остаци феудализма, већинско сеоско становништво, велики број држава није имао своју националну независност, а припадао је империјама – Отоманској, Аустро-Угарској и Руској). Условно, у развоју социолошке мисли региона Централне и Источне Европе, они уочавају четири основне етапе, тесно повезане са социјалним процесима у тим земљама. *Прва етапа* се везује за другу половину 19 и почетак 20 века, за период борбе за независност и формирање националне самосвести. Реч је о периоду оснивања социологије као науке. *Друга етапа* се поклапа са периодом између два рата када социологија постаје универзитетска дисциплина. За ову етапу се везује почетак емпиријских истраживања и изражена борба марксистичких и немарксистичких парадигми у социологији. *Трећа етапа* од 1950-1980. двадесетог века карактерише се доминацијом марксистичке идеологије. Овај послератни период био је веома сложен за социологију, тада је она проглашена лажном науком. С краја 50-их година социолози се поново јављају у улози активних учесника социјалног живота при чему стављају акценат на критику западне социологије. Уследило је стварање мреже социолошких института, школа и др. Реализују се многобројни емпиријски међународни пројекти. У центру пажње су била питања социјалне структуре, социјалистичке индустријализације, културне револуције и сл. Развој социјалне инжењерије дао је посебан печат социолошкој науци, што је праћено институционализацијом социологије као науке, са тежњом да се прошире оквири дотадашњих доминантних марксистичких парадигми парадигмама функционализма, теорије конфликта, теорије система и сл. Уследио је идеолошки конфликт социолога (ортодоксних марксиста и оних који су хтели обogaћење тога концепта). 1974. године формирана је Проблемска комисија академије наука за социологију "Еволуција социјалне структуре социјалистичког друштва – социјално планирање и прогнозирање", која је представљала нови аспект у развоју социолошке науке. У центру пажње била су питања положаја радничке класе и интелигенције у социјалној структури друштва, потом, образовање и социјална мобилност, формирање социјалистичког обрасца живота, демографски процеси и социјална структура, планирање и прогнозирање социјалних процеса. Организована су бројна међународна истраживања, конгреси, округли столови, штампани су зборници радова, социолошке монографије и др. У

раду Комисије велико интересовање је било за питања упоредних методолошких и методичких истраживања, као и питања утврђивања система социјалних показатеља. Пажњу, такође, заслужује анализа четврте етапе, која по овим ауторима започиње 90 г., тако да крајем 20 века земље Региона улазе у период транзиције и демократизације, што је праћено интелектуалном кризом и стремљењем ка Европи, али и "ослобађањем од совјетског утицаја".

Дакле, утврђене етапе развоја и истакнути комплексни и специфични услови, омогућили су ауторима ове значајне студије да систематично, али и професионално анализирају стање социологије у земљама Централне и Источне Европе, полазећи од јасно дефинисаног критичког става да социолози активно учествују у анализи проблема социјалне трансформације, али најчешће у средствима јавног информисања. Наиме, социолози нису били актери на друштвеној сцени, већ су често "играли улогу по налогу наручилаца", па је отуда далеко израженија слобода и плурализам у истраживању, у односу на претходни период, врло често повезана са комерцијализацијом.

Предмет овог осврта јесте, у највећој мери, део књиге посвећен социолошкој мисли у Југославији, анализи која се односи на време и простор када је југословенска заједница функционисала као целовита држава. Аутори, у том контексту формирање и развој социолошке мисли доводе у тесну везу са токовима друштвено-политичког живота земље; бурним процесима националног и социјалног ослобођења југословенских народа, с једне стране, и утицајем великих социолошких школа и токова у западној Европи и Русији, с друге стране. Условно, разликују четири етапе развоја југословенске социолошке мисли:

- Прва етапа, први зачеци социологије као самосталне науке, везује се за крај 19 и почетак 20 века. – период повезан са развојем капитализма на Балкану, формирањем националне самосвести и борбом за националну, социјалну независност и слободу;
- Другу етапу (међуратни период) карактерише јачање демократских тенденција у друштвеној мисли, што је позитивно утицало на развој социологије и њено конституисање као научне дисциплине;
- У послератном периоду (од 1945 до 1980 године) социологија заузима почасно место у кругу друштвених наука;
- Четврта етапа (деведесете године) представља период распадања Југославије, ратне конфликете.

Овде аутори застају са анализом, иако је присутна претпоставка да је потпуно извесно социолошка мисао претрпела промене. Које и у којим правцима? - јесте задатак неких нових научних напора.

3. Голенкова и Н. Нарбут друштвене науке у Југославији, појаву и оснивање социологије, повезују са обимним стваралаштвом Вука Караџића, истичући да је управо он указао на многе социјалне проблеме и дао њихову анализу која је и данас актуелна. Надаље посвећују пажњу В. Богишићу, историчару права и етнографу, директору међународног социолошког института, указујући на његов значајан допринос с обзиром на то да је он први у Југославији дао типолошку анализу традиционалне породице, примењујући у својим истраживањима социолошки метод. Светозара Марковића представљају као политичара, који се налазио под утицајем руских револуционарних демократа, и теоретичара који је дао социолошки значајан концепт уло-

ге сеоских задруга на путу ка социјализму. Нарочито значајно, како истичу аутори, јесте то што почетком 20 века у ценар истраживања народног живота стају академије наука (Српска у Београду и Југословенска у Загребу). И још један значајан моменат јесте увођење социологије не универзитет. Наиме, Е. Милер је био први професор социологије на универзитету у Загребу, чија је катедра за социологију била једна од првих у Аустро-Угарској. У овој плејади зачетника социолошке мисли аутори представљају и Јована Цвијића као антрополога чији радови обилују прецизним подацима и детаљним анализама које могу бити од велике користи социолозима с обзиром на исцрпне историјске, економске, социјалне и културне одреднице народа који живе на Балкану.

Као посебно значајан период у развоју социологије у Југославији З. Голенкова и Н. Нарбут истичу период ширења утицаја марксистичке социологије и конституисање социјал-демократских партија. Наиме, аутори сматрају да се под непосредним утицајем Октобарске револуције у Русији формира комунистичка партија Југославије и да у том периоду југословенски теоретичари-марксиста покушавају да открију закономерности развоја друштва, као и његове специфичности. Тако је Филип Филиповић покушао да систематизује социологију као науку са марксистичке тачке гледишта. О питањима радничке класе, аграрном питању, о диференцијацији и пауперизацији сељаштва говорили су Маслеша, Прица, Туцовић, Поповић. Марксизам је имао веома јак утицај и на велику групу учених "слободних мислилаца-интелектуалаца".

Аутори препознају као кључне проблеме обједињене југословенске заједнице у бројним нерешеним класним, аграрним, националним питањима, и при томе истичу као посебан проблем различитост у степену социјално-економског и политичког развоја појединих делова заједнице, што је зависило пре свега од тога да ли су рејони били под аустро-угарским или турским утицајем. У таквим условима социологија је била удаљена од савремених проблема, а у академским институцијама се развијала формална социологија (по примеру немачке школе фон Визе), чији је представник био Мирко Косић, аутор првог уџбеника социологије. Даљи развојни пут социологије усмерава појава социјализма као теорије и праксе у многонационалној Југославији, са хаотичном идеолошком и политичком структуром, где су амбивалентну улогу имали представници групе идеолога католицизма или тзв. "католички социолози". Институционализација социологије се повезује са деловањем либерално настројене интелигенције и оснивањем социолошког друштва (1918. у Загребу и 1935. у Београду), а потом и изласком социолошког часописа "Социолшки преглед" (1938). Развој социологије уочи другог светског рата је био, како добро примећују аутори, претежно оријентисан око социологије села, за шта посебне заслуге има С. Вукосављевић. Међутим, у овом периоду недостају сопствени социолошки научни кадрови и научни институти. Други светски рат је прекинуо дотадашњи развој социолошке мисли, који се наставља тек после рата.

У којој мери токови друштвеног развоја неминовно условљавају развој социологије показују анализе које З. Голенкова и Н. Нарбут излажу, бавећи се послератним периодом. Наиме, Југославија је после рата достигла значајне успехе у области социјално-политичког, економског и културног преображаја. Од аграрне земље преобразила се у средње индустријску зем-

љу, са специфичним методама и формама друштвеног живота. То је утицало на карактер развоја друштвених наука и саме социологије, пред коју су се поставили нови задаци, пре свега задатак да сједини теоријску мисао са практичним друштвеним животом. У таквим условима социологија се формира на основи марксистичке методологије, али још не конституисана као самостална дисциплина, у склопу историјског материјализма. Социологија је доживљавана као "буржоаска" наука, чије је главно занимање било за макросоцијалне проблеме, тако да су проблеми њеног категоријалног апарата, методологија и емпиријске чињенице - остављани по страни.

Без обзира на све отежавајуће околности, југословенска социологија у послератном периоду, како истичу аутори, добија статус академске и универзитетске дисциплине, чему у великој мери доприносе стварање "Југословенског социолошког друштва" и излазак часописа "Социологија", "Социолошки преглед", "Ревиија за социологију", "Гледиште", "Теорија и пракса" и други. Значајни успеси у области социјално-политичког, економског и културног преображаја почетком 60-тих повољно утичу на то да се социологија и политичке науке одвајају од филозофије, и даље, да се социологија конституише као самостална дисциплина, одвојена од политичких наука. У то време у високошколске установе се уводи социологија као наставни предмет. Расте број социолошких научних центара и института, повећава се број стручних часописа, организују се многи симпозијуми. Посебно је вредно пажње то што аутори систематично наводе бројне социолошке проблеме који су били предмет разматрања на југословенским социолошким научним конференцијама и симпозијумима. Уочавају да је социологија пропитивала бројна питања: од оних који се тичу теоријског и емпиријског концепта социологије до питања социјалне стратификације југословенског друштва или анализе процеса урбанизације и индустријализације у Југославији, те на основу тога закључују да је социологија у СФРЈ тих година интензивно се развијала као емпиријска наука са израженом тенденцијом ка тесном повезивању са друштвено-политичким дешавањима у држави.¹ Аутори не занемарују и идејне борбе које су вођене између филозофа и социолога, што је такође утицало на развој социолошке мисли. Тако, они издвајају као значајну идејну борбу ону која је на симпозијуму (Блед, 1960.) коначно раздвојила социологе "немарксистичког" правца од социолога са дијалектичко-материјалистичком позицијом. Тзв. "аутентични марксисти" су заузели водећи став у југословенском друштву. Сама традиционална марксистичка оријентација у социологији априори је почела да се дефинише као "догматизам" и "позитивизам". Почетком 70-тих "аутентични марксисти" се сукобљавају са владајућом елитом, затвара се летња школа на Корчули и часопис "Праксис". 70-е године обележава "умарена" или средња линија. Расте интерес за микро социологијом и неминовно следи криза југословенске социологије, да би се почетком 80-тих појавили аналитички чланци о развоју социологије

¹ Аутори наводе значајнија имана југословенске социологије наглашавајући области њиховог социолошког интересовања. Тако, рецимо, уз истраживање теоријских и методолошких проблема помињу се Р. Лукић, А. Фиаманго, Горичар, З. Голубовић; уз посебне социологије Ц. Костић, С. Ливада, М. Босанац, А. Милић, С. Флере, Д. Марковић, М. Илић и други.

у послератном периоду, што истовремено указује на постојање различитих теоријских оријентација у савременој југословенској социологији. Аутори прихватају Мухићеву класификацију: 1) догматска, дијалектичко-материјалистичка оријентација; 2) радикални марксизам; 3) оријентација на самоуправни социјализам – као приказ различитих покушаја решавања општих проблема развоја социолошке мисли и осмишљавања социјалне реалности.

3. Голенкова и Н. Нарбут распад Југославије и југословенску социологију повезују, условно речено, са надоласећим национализмом. Наиме, они сматрају да се југословенски социолози одвајају по својим "националним становима", конституишући националну социологију, чија будућност, изгледа, тек долази. Ту се завршава ова комплексна компаративна анализа која је показала да су социолошка истраживања и друштвени живот међусобно уско повезани. Међутим, неминовно се намеће питање да ли је тенденција јачања националне димензије у социологији показатељ развоја или стагнације, па чак и назадовања социолошке мисли?

Аутори су имали за циљ да покажу да је за разумевање социолошке мисли неопходно добро познавати историју и особености социјалнокултурне динамике друштва у којем се та мисао развија. Још конкретније, развој социолошке мисли, по њима, зависи од уочавања специфичних проблема друштвеног живота, нивоа развоја науке и историјског и културног наслеђа. Отуда и разумевање социолошке мисли захтева да се имају у виду управо ови фактори. Иако је рано говорити о томе колико је социологија адаптирана на новим условима, сигурно је, како истичу аутори, да период трансформације друштвеног развоја јесте изазов за социологе. Још не постоји потпуни увид у "грађанску" сферу деловања социолога, али је сигурно да морају прихватити изазове новог времена и укључити се у процес формирања грађанског друштва, сагледавањем динамике социјалних измена, проблема демократије, утицаја процеса глобализације на источноевропска друштва, проблема и перспектива политичког преображаја, социјалних конфликта у трансформацији друштва и друго.

Специфичност приступа изучавању историје социолошке мисли у земљама Централне и Источне Европе, професионална заинтересованост за социологију овога региона, и посебно југословенску социологију, и наравно жеља да се овом књигом промовише социологија региона, јесте пионирски подухват који су угледни руски научници З. Голенкова и Н. Нарбут учинили писањем ове књиге са надом да ће она послужити као импулс за све будуће анализе социологија, како појединих земаља, тако и региона у целини. Ако то буде тако, онда ваља очекивати да ће њихов професионални напор заиста уродити плодом, а то истовремено значи и да ће мале националне социологије бити ближе светској социолошкој науци.